

Jordbävningen och livbåten

Ett troligt logiskt problem i Parfits behandling av Kants samtyckesprincip i *On What Matters*

Tänk dig att det nyss har varit jordbävning.

Två personer, White och Grey, är fångade i ett kraschat fordon som långsamt faller samman. Jag är en räddare i nöden som har möjlighet att förhindra det kraschade fordonet från att antingen döda White eller fördärva Greys ena ben. Båda personerna är främlingar för mig, och det finns i övrigt inga andra relevanta moraliska skillnader mellan dem.¹

Jag har lite tid att tänka efter vad jag ska göra i denna svåra situation och jag vill inte att vare sig White eller Grey i efterhand ska kunna klandra mig för att ha gjort fel; eller jag vill i alla fall inte att de ska ha några rimliga skäl att klandra mig. Om de sedan faktiskt gör det eller inte spelar inte lika stor roll. Så länge jag vet att jag gjorde rätt så är jag nöjd. Jag tänker: ”det är fel att behandla någon på ett sådant sätt att denna person inte rationellt sett kan ge sitt samtycke”.²

Men vänta här, det här blir svårt, tänker jag nu. White kan inte rationellt sett samtycka till att jag räddar Greys ben från total förödelse på bekostnad av Whites liv, men Grey kan inte heller samtycka till att jag räddar Whites liv på bekostnad av Greys ena ben. Finns det då inget rätt sätt att handla i denna situation?

Tiden rinner iväg, och jag måste ta ett beslut. När jag tänker igenom saken en gång till så inser jag att jag enbart utgår från egoistiska premisser. Det finns en avgörande skillnad här: White har så mycket mer att förlora än vad Grey har. Denna skillnad innebär att Grey faktiskt har skäl att samtycka till att jag räddar Whites liv. Det är inte ett egoistiskt eller partiskt skäl, men likväl ett skäl.³ När jag väl tänkt detta beslutar jag mig och rusar fram och gör allt för att rädda Whites liv, allt medan Grey vrålar av smärta när hennes ben långsamt krossas i det havererade fordonet.

Det jag just beskrivit är en iscensättning av ett exempel som Derek Parfit diskuterar i sitt nyligen utgivna och av många filosofer efterlängtrade

¹Parfit 2011, s. 185. Alla översättningar från Parfit är mina egna.

²Parfit 2011, s. 181.

³Parfit 2011, s. 186.

verk *On What Matters* (2011). I detta verk framlägger han en teori om etik, en teori vars syfte är att sätta samman tre av de mest diskuterade etiska teorierna under modern tid: utilitarism, Kantiansk kontraktsteori samt Scanlonsk kontraktsteori. Denna artikel rör enbart en liten detalj i detta omfattande verk, närmare bestämt en detalj i en av de tre olika Kantianska principer som han diskuterar; ett troligt logiskt problem i behandlingen av samtyckesprincipen. På vägen hoppas jag dock kunna intressera med en inblick i hur Parfits nyskapande moraliska teori kan förstås och användas.⁴

Man kan på ett överskådligt sätt visa resonemanget i exemplet ovan på följande sätt:

	... har tillräckliga skäl att rationellt samtycka till att jag räddar Whites liv, men offerar Greys ben.	... har tillräckliga skäl att rationellt samtycka till att jag räddar Greys ben, men offerar Whites liv.
White...	Ja, både partiska och opartiska skäl	Nej
Grey...	Ja, opartiska skäl	Ja, partiska skäl

I översikten har jag lagt till att även White har opartiska skäl för att samtycka till att vi räddar hans liv snarare än Greys ben. White saknar inte detta opartiska skäl bara för att det råkar sammanfalla med hans partiska skäl. Opartiska skäl gäller ju rent definitionsmässigt lika för alla inblandade parter.

Det är på detta sätt Parfit tänker sig att samtyckesprincipen fungerar. De handlingar som inte alla har antingen partiska eller opartiska skäl att samtycka till är fel. Det som spelar roll är därför inte om man faktiskt samtycker, utan om man har skäl att göra så eller inte. I detta fall kan vi lösa en moraliskt sett knivig situation på grund av förekomsten av opartiska skäl. Det är alltså viktigt att denna typ av skäl existerar, det vill säga att rationell egoism är falsk.

Rationell egoism: Var och en av oss har endast skäl att bry sig om och främja vårt eget välbefinnande.⁵

Angående jordbävningsexemplet skriver Parfit:

⁴Artikeln baseras på ett avsnitt i min något alltför omfattande magisteruppsats "On Parfit's *On What Matters*". Där jag framför allt undersöker vilka substantiella implikationer Parfits teori har, och diskuterar olika problem dessa implikationer stöter på.

⁵Parfit 2011, s. 52.

Enligt [...] rationell egoism så kunde Grey rationellt sett inte samtycka till att jag inte räddar hennes ben, därför skulle samtyckesprincipen felaktigt medföra att det skulle vara fel av mig att rädda Whites liv. Liknande påståenden gäller oräkneliga andra fall.⁶

Hur vi vet då att kombinationen av rationell egoism och samtyckesprincipen *felaktigt* medför att det vore fel att rädda Whites liv? Det kan inte vara så eftersom att samtyckesprincipen implicerar att handlingen är rätt. Vi har ännu inte bestämt vad samtyckesprincipen medför. Att förutsätta resultatet vore så att säga att försöka lyfta oss upp i luften genom att dra i våra skosnören. Det kan inte heller vara för att någon annan, riktigare, princip visar att detta vore felaktigt. Meningen är att samtyckesprincipen ska stå på egna ben, inte vara beroende av någon annan moralisk princip. Nej, det måste finnas något grundläggande *skäl* till varför detta är felaktigt.

Parfit skriver just inte något om sådana grundläggande skäl i detta sammanhang, därför blir det svårt att förstå varför slutsatsen är felaktig. Man kan få en ledtråd till vad jag tror är den rimligaste tolkningen av detta problem i en fotnot till det senaste citatet där han skriver:

Samtyckesprincipen skulle också medföra att det skulle vara fel av mig att inte rädda Whites liv, eftersom White inte rationellt sett skulle kunna samtycka till att jag inte räddar hennes liv. Därför skulle denna princip felaktigt medföra att jag inte kan undvika att göra fel.⁷

Det bakomliggande skälet till att vi ska ta de opartiska skälen i beaktning verkar alltså vara att det annars inte spelar någon roll hur vi handlar i denna situation, hur vi än gör så kommer vi att göra fel. Med andra ord:

- (1) Rationell egoism är inte förenlig med samtyckesprincipen, eftersom det alltid finns åtminstone en handling som alla kan samtycka till.

Att det alltid måste finnas minst en tillåten handling är viktigt för Parfit, och han ägnar också möda på att visa att så är fallet. Närmare bestämt vill han visa att:

- (G) Det finns åtminstone en möjlig handling till vilken alla har tillräckliga skäl att samtycka.⁸

Parfits argument för att visa (G), som också kallas för *enhällighetsvillkoret*, är att detta påstående är minst troligt att vara sant i situationer där

⁶Parfit 2011, s. 185.

⁷Parfit 2011, s. 186.

⁸Parfit 2011, s. 188.

- (H) var och en av våra möjliga handlingar antingen skulle ålägga en mycket stor börda på åtminstone en person, eller skulle förvägra åtminstone en person någon mycket stor förmån.⁹

Ett typiskt sådant fall skulle kunna vara:

Livbåt: Jag sitter strandad på en kobbe, och fem andra personer är strandade på en annan. Innan den inkommande floden dränker oss alla skulle du kunna använda en livbåt för att antingen rädda mig eller de fem. Vi är alla unga, och skulle förlora lika mycket på att dö.¹⁰

Om vi resonerar likadant som i jordbävningsexemplet kan vi tänka oss att jag såklart har ett partiskt skäl till att vilja att du räddar mig. Samtidigt kan jag också opartiskt sett samtycka till att du räddar dem på den andra kobben, de är ju trots allt fler personer. De fem på kobben har på samma sätt partiska skäl till att samtycka till att du räddar dem. Dessutom har var och en av de fem faktiskt även opartiska skäl till att samtycka att du åker till deras kobbe. Vi kan tänka oss att *Green* är en av de fem på kobben. Bortsett från att du räddar *Green* så räddar du *fyra andra personer*, men om du åker till min kobbe så räddar du enbart en person. Det är på detta sätt Parfit menar att samtyckesprincipen ska tillämpas i denna situation.¹¹ I ett översiktligt schema kan situationen beskrivas så här:

	... har tillräckliga skäl att rationellt sett samtycka till att du räddar mig och offerar de fem.	... har tillräckliga skäl att rationellt sett samtycka till att du räddar de fem och offerar mig.
Jag ...	Ja, partiska skäl	Ja, opartiska skäl
Den första av de fem ... (Green)	Nej	Ja, partiska och opartiska skäl
Den andra av de fem ...	Nej	Ja, partiska och opartiska skäl
Den tredje av de fem ...	Nej	Ja, partiska och opartiska skäl
Den fjärde av de fem ...	Nej	Ja, partiska och opartiska skäl ¹
Den femte av de fem ...	Nej	Ja, partiska och opartiska skäl

⁹Parfit 2011, s. 188.

¹⁰Parfit 2011, s. 186. Även s. 218 och 380.

¹¹Parfit 2011, s. 187.

Detta är ett typiskt (H)-fall enligt Parfit, varje möjlig handling skulle medföra en mycket stor börda för åtminstone en person. Vidare säger han:

I detta fall har jag påstått att (G) är sant. White skulle ha tillräckliga skäl att samtycka till att jag inte räddar henne så att jag i stället kan rädda de fem innan floden kommer in. Om White har sådana skäl, vilket jag tror, så stödjer detta starkt synsättet att det, åtminstone i de fall där insatserna är lägre, skulle finnas åtminstone en möjlig handling som alla kan samtycka till.¹²

Vi kan tänka oss att även jordbävningsexemplet är ett typiskt (H)-fall. Nu uppkommer problemet. När Parfit hävdar att till och med en så knivig situation som livbåtsexemplet har en lösning så förutsätter han att det finns opartiska skäl. Om dessa inte skulle existera så finns det ingen handling som alla rationellt sett kan samtycka till – jag skulle inte ha skäl att samtycka till att du räddar de fem i stället för mig. Han utgår alltså från att den rationella egoismen är falsk när han visar att det alltid finns minst en tillåten handling. Med andra ord:

- (2) Det finns alltid åtminstone en handling som alla kan samtycka till eftersom rationell egoism är inte förenlig med samtyckesprincipen.

Om min tolkning stämmer, vilket jag tror att den gör, så har Parfit fört ett typiskt cirkelresonemang. (1) är en förutsättning för (2) och vice versa. Förhoppningsvis är detta inte ett olösligt problem. Vad man behöver göra är att komma på ett självständigt argument antingen för att visa att den rationella egoismen är falsk, eller för att visa att det alltid existerar minst en tillåten handling.

Vi återvänder en sista gång till jordbävningsexemplet för att söka efter en möjlig lösning. Om jag vill handla moraliskt verkar det som att det viktigaste jag måste göra är att bestämma mig för om det finns opartiska skäl eller inte. Om jag tror att det finns opartiska skäl så ska jag enligt samtyckesprincipen välja att rädda Whites liv. Om jag däremot inte tror att det finns opartiska skäl så blir situationen svår att lösa. Eller blir den det? Om dessa skäl inte existerar så behöver jag ju enbart fundera över mina egna partiska skäl. Vad kan *jag* samtycka till? Mina egna egoistiska skäl kanske inte alls implicerar att jag ska rädda någon av dem. Snarare kanske dessa skäl talar för att jag borde uppsöka närmsta kiosk och köpa mig en stor glass, gärna med choklad och vanilj.

Nej, så enkelt är det inte. Samtyckesprincipen säger ju att ”det är fel att behandla *någon* [min kurs.] på ett sådant sätt att denna person inte rationellt sett kan ge sitt samtycke”.¹³ Jag kan alltså inte bortse från vad White och Grey kan samtycka till bara för att jag tänker som en rationell

¹²Parfit 2011, s. 188.

¹³Parfit 2011, s. 181.

egoist, åtminstone inte om jag samtidigt vidhåller samtyckesprincipen. Parfit har helt rätt i att samtyckesprincipen tillsammans med rationell egoism medför att det inte finns någon moraliskt tillåten handling i denna situation.

För att motbevisa att den rationella egoismen är förenlig med samtyckesprincipen behöver man således enbart visa att det alltid finns minst en moraliskt tillåten handling i alla – eller åtminstone nästan alla – moraliska dilemman. Tyvärr har jag själv inte kommit på någon riktigt bra lösning som varken stödjer sig på andra självstående moraliska principer eller – liksom Parfits argument – ger upphov till cirkelresonemang. Lösningen måste stödja sig i någon typ av grundläggande skäl, men inte förutsätta det som ska bevisas.

LITTERATUR

Derek Parfit. 2011. *On What Matters*, vol. 1. New York: Oxford University Press.